

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 12. Fylke: Sør-Trøndelag.
 Tilleggsspørsmål nr. Herad: Brekken.
 Emne: Gamal engkultur. Bygdelag:
 Oppskr. av: Lars Valseth, Gard:
 (adresse): Gitterdal. G.nr. Br.nr.
 A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. *eigen.*
 B. Eller om den er etter andre heimsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Gamal engkultur.

1. Ordet eng nyttles sjelden i mäl föret her, istedet sees en "jålet" = jodet. Glattslykke- ne utafv heimjordet kalles markslätt. I Kojan er et engstykke som bestandig har vart kalt Kikeren. Kan ikke dette navn betyd det samme som ekre? Vi har fredd navnet kom av åker og er pålagt første gangen jorda ble brukt til åker. Uttrykket att(er) le'e er ukjent. Gjødsla eng kaller vi fræejord, iblant kalles den også fræeng. Ulgjødsla jord heter skinneng. - terrenget i utslättene har ikke noe å si for lengda av ljuvvet her. Det er lengda av mannen som bestemmer lengda av ovvet.

2. Lydding.

Der tre vokas i nærheten av

slåttmark, kom lauv og torkvist
i mengder ned på marka. Lauvet
fikk ligge, men kvisten måtte
vekk. På heimejordet var det en
hiketil sak å rydde den om vå-
ren. Utslåttene lå i større avstand
fra heimen, og det ble ganske stor-
remak å dra til skogen på ryd-
ding. Men på sine steder "kosta"
de på dette besvaret. I Tam-
neset f. eks. dro de om våren
avgårde med rivene, og raka vekk
sak nedfallskvist fra slåttene.

I blant måtte kjerr og ei og
anna kjört vekk. Det ble bedre
grasvekst, og sola makta tork-
inga bedre. Dreiv en hogging
og lauvtøking i nærheten, kunne
ne denne ryddinga foregå i forbin-
delse med hogsten. Hvis ikke,
glidde en opp stammen, men
kvisten ble dratt inn i skogen.

Der fikk den enten ligge og råtne,
eller den ble nytta til brensel.
neste år de kom til slåttene igjen.

Kvistdyngene kaltes kvisthønger.

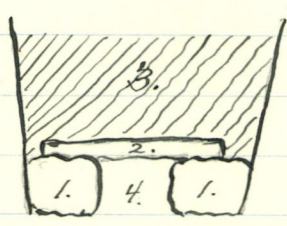
I utslåttene pleide en ikke rydde
vekk stein, men på heimejordet
ble stein og tuer tatt vekk uten
å vende forva. Det ble da stek-
kere til gjæen, og en kunne også
nytte sløsmaskinen et stykke da
den kida horn. Tilt overflatebehand-
ling er lagt på mang ei heim-
jord her i distriktet.

3. Mosevaksen eng.

En kjenner ikke sikkert til hva folk i eldre tider gjorde med mosegrodd eng. En veit somme brukte å så ut frø som var sopt sammen på låvegolv.

4. Kyr og vass-sjuk eng.

Det var smått stell med grøfning i gamle dager. Det vestle som ble gjort, var risp i grasforva så noe av overflatevannet fikk rinne bort. Like grøfter ble for grønne, for de gikk ikke noe ned i undergrunnen og tok ikke opp noe av grunnvannet. Tattlig slent var det i tilfelle myra var noe flat. Grøftene var for det meste åpne. De fjø som var steinsatt, hadde middelstore "kuppel"-steiner på hver side på botnen. Tværs over var lagt dekkhuller av stein. Noe mer stein ble ikke

RISS AV GRØFT.

- 1. "KUPPEL"-STEIN.
- 2. DEKK-HYLLE.
- 3. JORD-FYLLING.
- 4. VASS-GONG.

vetta med, bare jord ble skuffa oppå. "Vassgongen" hadde lett for å gå tett da jorda ble liggende for nær løpet. - For å lede bort rinneende vass vann pleide de også å lage noen spark i matjorda.

De ble kalt "vetri", og de var i mange høve ikke breiere enn ca 15 cm. og noe liknende i dyp-
leik. Noen kunstig vatring av eng har nok ikke vært brukt.

5. En har fra gammalt nytta vintergjødsla til å gjødsla heimjorda med. Utslættene ble aldri gjødsla. En kan ikke vite av noen forandring i dette, for også i vår tid nyttes gjødsla på samme måte. Åkrene heroppe er forholdsvis små, og storpar-
ten blir innsædd med grasfrø allerede første året. I eldre tider var "åkrene" for det meste "nep-
breter", d. v. s. små spadevendte skjakter innsædd med matnepe. De ble ikke etterpå dette bruk innsædd med noe grasfrø, de fikk gro igjen med gras - "grasbite seg" - som de sjøl ville. Av og til kunne en ha en halvmåker- eller vinterreug som ble slått 2 ganger om sommeren. Like åkres ble heller ikke innsædd med grasfrø men fikk "grasbite seg" sjøl.

Første gangen en øeit om en "ti-
moti"-åker var sommeren 1906, og etter den tid kom timotien mer og mer i bruk. I første parten av heimjordet er eng, og storpar-
ten av beika her har mer eller mindre ~~heimjord~~ heimjord som aldri har

vart pløydd. Gjødsla blir spredt utover jorden så langt den rekker. I seinere tid har åkrene fått atskillig gjødset, og husdyrfrøen blir for mange i knoppesle laget. Da får enge kunstgjødset i stedet for naturgjødset. eller en kan gjødse annakvart år.

Tæmökk var ansett for framifrå gjødset, og den skulle virke best i åker, mente man. Men den ble også lagt på enge. "Det regner saumökk no", pleide gamle besefar å si når det regna etter forevar vårdagen. En kunne gjødse hvert mål eng med ca. 6 lass mökk. En hadde som regel ikke oppmålt enge si i mål, men en kunne ha talt på hvor mange lass gjødset et engstykke skulle ha.

6. Ie svar under punkt 1.

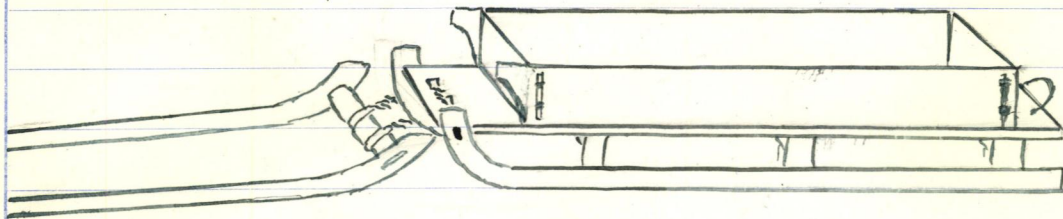
Gras fra gjødsla eng kaller vi frøengras- og gras fra regjødsla eng smågras. I tørke tilstand henholdsvis godhøy og småhøy.

7. En har ikke kjennskap til at en satte husa på bestemte steder fordi en med siget fra lunet ville gjødse enge omkring.

8. Væren var den vanlige tida for gjødsling, men en kunne

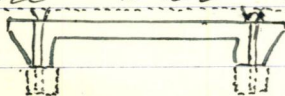

også gjøse noe skykke om høsten.
 En nytta nok samme redskaper
 til eng og åkergjødning. Ved gjød-
 selkjøring var det som regel 2
 mann for hver hest. En kjörte,
 og en lesste. For 50-60 år
 sia var gjødselgreipa sjelden her.
 De brukte dengang røkke - en
 slags spade av tre - til å lesse
 med. Røkke som ble nytta i møkk-
 kjelleren, hadde en jærnsko, og en
 kalte røkke jærnskorøkke. Røk-
 ke uten sko ble nytta f. eks. i
 fjøset til skuffling av møkk, og
 den kaltes bare røkke. Det var
 et tungt redskap å lesse med.
 Da gjødselgreipa kom, hadde folk
 lite bru på den. "En kann da
 int få nåe te å henge på
 nåen jærnpinna", mente man.
 Til gjødselkjøring på snøfjøl ble
 møkkslæen nytta. Den var simp-
 lere, men sterkere gjort enn en
 alminnelig slæ.

RISS AV MØKKSLE MED KROKSKJEKER.

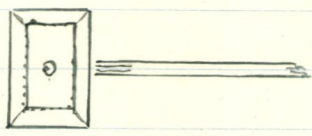
Det alminnelige var at meiene var
 uten jærn eller stålstenger. "Fløttstokke-
 ne" var hogget ut av en kabbe
 og hadde spor på sidene

FLØTTSTOKK.

til "stallbanda" som holdt meiene sammen med det øvrige. Iblant kunne 2 kærner settes på, særlig når en hadde lett og noe lang veg å kjøre. Somme brukte å velte 3 "velter" av ett lass med enkelt kærner. Det ble ikke langt mellom veltene da. Andre kjørte gjødsla på djup snø. Da "månkå" kjøreren vekk snøen så det ble et hol til flere lass. Dette ble kjørt fullt, og i snøvar ble aet gjømt igjen. En treddde en berga verdien i gjødsla bedre på denne måten.

Om våren ble veltene finbanka før de ble kasta ut. I eldre tider nytta en ei såkalt "møkk-klubbe" av tre. Det var ei firkanta bjørk-fjøl som var kvesst mot kantsene. I midten var et hol til

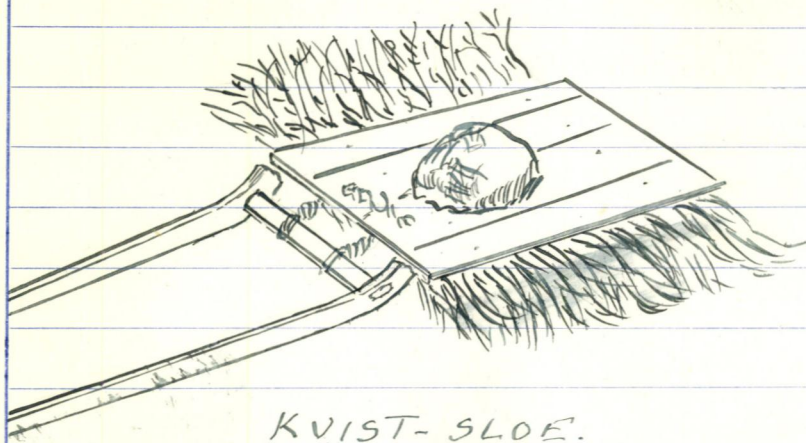

RISS AV
MØKK-KLUBBE.

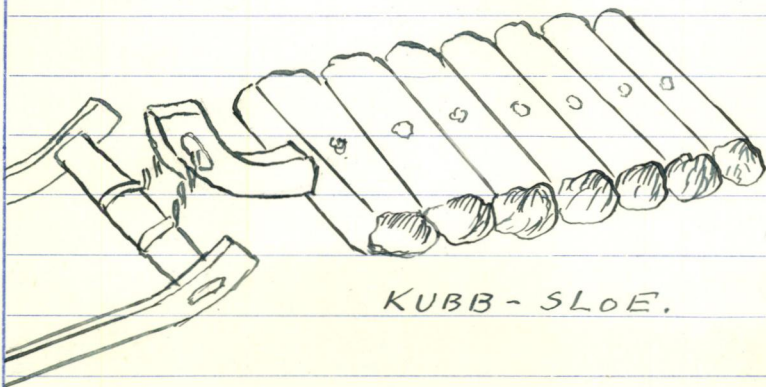
et ca. 120 - 150 cm langt skaft. Den gikk av bruk først i dette århundre. En kasta

ut veltene så jevnt en kunne, og så kom stoen og smuldra det heile. Gammalt nytta en kviststoe og kubk-stoe. Kviststoen var laga av bjørk-kvist og kuttet sammen som ei matte. Ei fjøl ble lagt oppå, og på den la en stein til å klemme stoen mot marka. I blant satte

Kjöreren seg oppå også.

KVIST-SLOE.

KUBB-SLOE.

Kubb-slo-
en var
satt sam-
men av
tversgå-
ende tre-
kubber.

Den ble
også las-
ta ned
med stein,
eller av
barn som
gå på den
måten

fikk mot-
somme
Kjørelerer
rundt jor-

det. Begge disse typene gikk av bruk
ved århundreskiftet da "jærnslo-
en" (gjødoelriva) med støpte kryss
kom i handelen. Folk hadde til å
begynne med lita tru på den også,
men det gikk snart at den fikk
rå grunnen alene. Alle måtte
på "møkkbreia" når gjødsla skulle
ut. Husbonden kjørte, andre kar-
folk finbanka og kasta ut, kvinn-
folka raka, og barna finbanka
og kasta ut såsant de greidde
det. Til avveksting og kvile fikk
de "skys" på sloen i blant. De
siste 40-50 åra har kvinnfolka
og barna for det meste stoppet

9.
dette sletet. De siste åra har enkelte kjøpt seg "moldskufler" til bruk under gjødselspredninga. Skokka blir med dem kjørt ut- over fra større velter, -og det er da en "lett" sak å spre med ei skufle. Noen få gjødselspre- dere er også kombinert til distrik- tet i løpet av de siste 20 åra.

9. Husdyra har bestandig beita enga om høsten her i dis- triktet. På Klokkervallen gjorde de ikke dette ei tid. Det ble sagt at krøttera ble lei og ikke ville ha foret om vinteren fordi det ble for mye "fynne" i det. (Fyn- ne er det samme som visna "nylag" eller hå.) De tok derfor til med høstbeiting igjen. Sam- malt pleide de også å slippe krøttera på enga om våren. Green- nen var nok høymangeten, eller forknipa som den kaltes. Det fanns de som påsto at denne bei- tinga var til gagn for enga. "Det bli ist gras hvis inte marka bli gneggen (gnagd) varm." Det er ennå alminnelig at geit og sau beiter enga om våren man- ge steder, men kyrne holdes inne i fjøs til de blir sleppt på beite i skogen. Alle innser nå at grasveksten far skade av vår

beiting, og det er derfor merkelig at geit og sau framleis skal gå vårbeite enda. Tomme slipper også hesten på vårbeite somme stunder, men for kea har dette vart forbudt de siste 30 åra.

Heile heimejordet ble beita, det var intet unntak for enkelte engsklytter.

10. Beskrevet foran.

11. I utslåttene har en nok aldri jamna ut gjødsel etter beitinge de fe, men på heimejordet er dette blitt gjort bestandig. Arbeidet ble utført om våren, og redskapet en brukte, var ei grovarbeidd rive av tre. "Nökk-klubba" - beskrevet under punkt 8 - var også med. Den er trulig et liknende redskap som det de i Tetesdal kalla spjatt.

12. Krøttera ble drevet heim om kvelden og fikk overnatte i fjøs. Denne skikken holder seg her den dag i dag. I seinere år er sauene blitt drevet til fjells om våren og kommer ikke i hus før om høsten, men enkelte holder dem ennå heime og tar dem overnatte i hus. Trulig gjør de dette for å ha nytte av gjødsla. En bruker sommerfjøs, men de har aldri vart satt i nærheten av utslåtter. De

er bygget i "utgarden" (gjerdet), forat det skal være lett å slippe dyra i utmarka på beite. Gjødsla fra sommerfjøs ble kjørt på enga om høsten. Det var (er) bare 2 sommerfjøs for hvert bruk - ett for kyr og ett for småfe.

13. Fra gamle dager har en beretninger om at okser, ungdyr (beiddyr eller bagger - også kalt ugagnskrek-) og sauer ikke var i hus om natta. De ble stengt inne i ei innhegning. Småfe og storfe var ikke i samme innhegning. Like innhegn. kaltes her "frø". Den dag i dag har vi stedsnavn her som: Økstrøbakken og Trøan. Like frøer var i bruk så seint som i 1830 - 1840 åra. En har ingen beretninger om at kyrne ble mjølka i slike frøer. Geitene ble mjølka ute, og det blir de framleis. (Finnene eller somene dreiv reinene inn i slike frøer når de skulle mjølke dem.) Trøene ble flytta, men hvor ofte, veit en ikke.

14. En kan ikke få nærmere greie om stellet med disse frøene, men en veit med sikkerhet at grunder ble brukt til å stenge med.

15. En har ingen beretninger om tiltak i tilfelle udyr kom til trøa, heller ikke har en bevart beretninger om slike besøk. Derimot fortelles at gråbeinen kom inn gjennom gylggen i saufløset på Gammelvallen i Røjan. Han reiv ihel alle sauer og geiter, bare en killing slapp unna. Denne hadde kommet seg opp på en stokkende. Dette skulle hende omkring år 1800.

16. En veit ikke noe om vakt-
hold ved trøene.

17. En veit ikke noe om hossen.
gjeveren ble mottatt når han kom til trøa med buksken om kveldene.

18. En veit ikke av at saufløset med hjul under har vært nyttå her. En har beretninger om et slikt hus i Ålen (Langland) — en nabo kommune til Brekken.

19. For Åsens "trød" er nok det samme som vårt trø som betyr innstengning eller innhegning. Av stedsnavn har vi: Østtrøbakken og Trøan på Valsø, gårdsbruket Trøa eller Trøen i Brekkebygd, familienavnet Takstrøen

i Brekkebygd, Adamsstrøa og Klev-
strøa på Evavollen, gårdsnavnet
og familienavnet Frøan på Orvos.
Under reinskilling og reinslaktning
bruker samene innhegninger til
reinene den dag i dag. De kalles
også frøer. (Røyning av ordet frø
på Røros-språket:)
e frø - frøa - frøa - frøan.

20. Rundt setrene har en nytta
og nytter en framleis innheg-
ning. De innstengte jordene ble
(blir) kalt setervoller. Både skikk
og navn er nok gammalt. I de
aller eldste tider hadde de freilig
seterhusa uten innhegning om
kring. En kan flere steder se "att-
lagte" setervoller uten noen mer-
ker etter gjerde. I tilfelle de har
hatt noe såunt, måtte det ha
vart av einer eller anna trevir-
ke som forlengt har råttna ned.
Det kan ikke nektes for at seter-
slätten går tilbake i vår tid.
Det fins medlagte setrer flere
steder: Setervollen, Genhildvollen,
Lacvallen, Talvesetra, Skuggsjölia,
Kjelosetra, Harsjösetra, Kalrösta
o.s.v. Den siste var i bruk til i
1940. De 2 neste siste var i bruk
inntil 1920 åra, men de andre
er nok frå eldre tider.

Setervollene ble gjødsla med

mökka en fikk om sommeren. Den ble spredd om våren.

21. I gamle dager ble det ikke gjødsla med anna en husdyrgjødsel her i distriktet. I blant ble oska slengt på jorden, men karfolka var like slik gjød-sel fordi den "tok egg a se l(jæen)" under slatten.

Balsø, den 29. nov. 1948.

Lars Balsø,
Hitterdal,

Svar på tilleggs spørsmål til emne nr. 5 - Dønnbering:

En kjenner ikke til stikken med så "kare" vatn "på stang".

Svar på tilleggs spørsmål til nr. 12.

En har ikke mytta fiskavfall-bein or hoder - til brensel.

Kummök har heller ikke vært mytta til brensel, det en veit.